



PAGINA 3

**'Je raakt verslaafd aan het gevoel van de eeuwigheid'**



PAGINA 5

**'In het bos gebeurt iets met je'**



PAGINA 8

**'Ik gun iedereen de gave van de brutaliteit'**

VERDER: Zingend boven jezelf uitgetild worden ■ Ontmoeting met een kerkuil ■ Een kaarsje om de duisternis te verdrijven ■ Met stalen greep sluiten wij de grenzen

## Themanummer

Hoe worden wij spiritueel geraakt, behalve met de kracht van woorden? Worden – in kerkdiensten en daarbuiten – ook onze andere zintuigen aangesproken? In deze uitgave leest u over rituelen, meditatie en theater, natuur en kunst. Her en der in het blad zijn korte reisimpressies opgenomen, die passen bij het thema. Ze zijn als een zomerse groet die op uw deurmat valt.

## Ook in de protestantse kerk mag wat te beleven zijn Kippenvelmomenten

De belevingscultuur is overal. Mensen willen geraakt worden, even uitgetild boven de dagelijkse sleur. Wat valt er te beleven in protestantse vieringen? Het is belangrijk dat ons hele mens-zijn wordt aangesproken.

**'H**et raakte me tot in het diepst van mijn tenen toen mijn dochter en schoonzoon neerknielden voor de zegen in hun trouwviering. Een echt kippenvelmoment.' We zijn massaal op zoek naar belevenissen die ons persoonlijk raken. Als iemand ergens geweest is vragen we: was het leuk? Terwijl er ook andere vragen te stellen zijn, zoals: was het leerzaam of zinnig? Mensen zijn koortsachtig op zoek naar ervaringen die hen uittillen boven de gewoonte van het dagelijks leven. De belevingscultuur is overal. Dat roept meteen vragen op. Is er in onze kerkelijke vieringen wel genoeg te beleven?

### Opleuken

Vanouds wordt in protestantse kerkdiensten vooral het verstand bediend. Het belangrijkste ingrediënt, de preek, was vooral uitleg. Intussen is er al jaren een kentering waar te nemen. Dat is ook te zien aan de opkomst van beamers in kerkdiensten. Die worden niet alleen gebruikt om

liederen te projecteren, maar ook worden er hele preken gehouden aan de hand van kunstwerken. De apostel Paulus mag dan wel gezegd hebben: 'het geloof is uit het gehoor', maar het oog wil ook wat. Het heeft iets geestigs dat protestants Nederland lijkt terug te gaan naar de tijd van voor de Beeldenstorm. Maar het is meer dan opleuken. Men ontdekt steeds meer dat het in het geloof om ons hele mens-zijn gaat, niet alleen het hoofd, maar ook het hart.

### 'Het gaat niet zozeer om spektakel, wel om betrokkenheid'

Marketeers weten dat consumenten graag iets willen beleven. Het is niet meer genoeg om gewoon een product te verkopen, er moet ook een 'stukje beleving' bij. Zij onderscheiden daarbij vijf aspecten. Wat word je gewaar via je zintuigen: wat hoor, zie, voel, ruik en proef je? Wat gebeurt er emotioneel met je? Wat roept het in je denken en handelen op? En tot slot: wat gebeurt er met je in relatie tot anderen? Hoe meer van deze aspecten tegelijk een rol spelen, hoe meer er sprake is van een intense beleving. Wat gebeurt er als je dit toepast op kerkelijke vieringen? In ieder geval brengt het in beeld in hoeverre ons



FOTO: DENISE MILTENBURG, FOLLOWMYFOOTPRINTS.NL

hele mens-zijn wordt aangesproken. Dat lijkt me ook de bedoeling. Jezus zei: 'Heb God lief met heel je hart, je ziel, je verstand en je kracht.' De belevingseconomisten hebben mij daar opnieuw de ogen voor geopend.

### Stopcontacten

Mensen willen geraakt worden. Dat is niet maakbaar, maar je kunt wel zoveel mogelijk zintuigen prikkelen.

Want als God voor ons mensen slechts binnen deze wereld te ervaren is, dan kan Hij alleen via onze zintuigen worden ervaren, aldus de Benedictijner monnik en auteur Anselm Grün. Onze zintuigen zijn als het ware stopcontacten waarmee we in verbinding met God kunnen komen. Maar veel van die stopcontacten blijven ongebruikt. Daarom mag er in de protestantse kerk best wel wat te beleven zijn.

Maar dat hoeft niet altijd tot spektakel te leiden. Zo zijn de verstillde Taizévieringen beslist geen spektakel, maar voor de aanwezigen vaak wel een beleving. Het gaat niet om het spectaculaire, maar om de betrokkenheid van de hele mens. Dat is al een hele beleving. Ook stilte kan tot een kippenvelmoment leiden.

JAN VAN DER WOLF



FOTO: SONJA KALEE VIA PIXARAY

OP REIS

## Fluitenkruid

Een paar dagen wandelen in de Achterhoek, dwars door de velden. Links en rechts slootjes, de wind in je gezicht en dan weer in je rug. Overall is beweging. Waaierige wolken. Bloeiend gras vol boterbloemen, golvend met ieder zuchtje en briesje. De meeste vreugde beleef ik aan de paden omzoomd door fluitenkruid. Het is of ik loop door een bruidssluier naar een huwelijksfeest tussen aarde en hemel. Dit is goddelijk. De Geest rent op de vleugels van de wind enthousiast heen en weer en om mij heen als een jonge hond. Geestdriftig heeft hij in no time het fluitenkruid omhoog laten schieten. Voor de zoveelste keer voel ik hoe allesomvattend maar ook ongrijpbaar God is. Overall en nergens.

JOKE KIEVIT

OP REIS

## Salzburg

Tijdens mijn studiejaren ontdekte ik dat ik, door gedoopt te zijn, automatisch ingeschreven was bij de kerk. Aangezien ik open wilde staan voor God, in welke vorm Hij dan ook tot mij wilde komen, schreef ik me uit en ging op zoek. Na enkele smaken geprobeerd te hebben, kwam ik in Salzburg terecht. Daar kon ik meezingen met het domkoor in een mis van Mozart. Ik was alt, maar ze hadden een tekort aan sopranen. Ik zong de sopranpartij op de repetities met weglating van de hoge noten. Die zondag, staande op het orgel, hoog boven in die volle domkerk, overkwam me de gedachte dat al die mensen daar niet waren voor aardse zaken, maar voor iets anders... Die gedachte leidde tot het overgeven van de hoge sopraannoten aan het hogere: het was alsof

ik een elektrische stroom door me heen kreeg en gezongen werd. Ik had mijn aansluiting gevonden.

PETRA SLAGMAN



FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

## De betekenis van kerkelijke rituelen

**'Het is zoveel meer dan een fysieke handeling'**

Wat is de betekenis van traditionele kerkelijke rituelen voor mensen van nu? Zijn ze oud en daarmee afgeschreven, of hebben ze een diepere betekenis die tijdloos is? Hoe ervaren wij die oude rituelen?



FOTO: GREET KAPPERS

advertenties

**Firma A. H. Kerkhof & Zn**  
Uitvaartzorg sinds 1892

Dienstverlening op maat door uitvoering van:

- levensbeschouwings- en geloofsgebruiken en individuele wensen

Uitvaartcentra naar uw keuze met ons advies, bijvoorbeeld:

- Ad Patres Frederik Hendriklaan 7 's-Gravenhage (Statenkwartier)
- diverse andere uitvaartcentra in 's-Gravenhage en omstreken
- bij begraafplaats of crematorium

Thuisopbaring volgens uw wensen met de juiste zorg en middelen

Groot Hertoginnelaan 227  
2517 ET 's-Gravenhage  
firma@kerkhof-uitvaartzorg.nl **070 345 16 76**  
www.kerkhof-uitvaartzorg.nl

Zorgvuldige aandacht en professionaliteit, al vier generaties een familietraditie

**ENGELN & SPOOR**  
UITVAARTVERZORGING

**VERZORGD, CORRECT, STIJLVOL**

Engeln & Spoor Uitvaartverzorging richt zich op het verzorgen van uitvaarten in Den Haag en omstreken. Wij hebben jarenlange ervaring in traditionele, religieuze en eigentijdse uitvaarten en staan garant voor een verzorgde, correcte en stijlvolle uitvoering van de uitvaart.

U KUNT ONS 24 UUR PER DAG, 7 DAGEN PER WEEK BEREIKEN: (070) 350 70 00  
INFO@ENGELNENSPOR.NL - WWW.ENGELNENSPOR.NL

HET CLINGENDAELHUIS - BENOORDENHOUTSEWEG 279 - 2596 BJ DEN HAAG

want met afscheid begint herinnering

Voor een waardevol afscheid met zorg en respect afgestemd op ieders persoonlijke wensen.

**Van Der Helm & Schols**  
uitvaartzorg

Veenweg 14, Nootdorp  
Damlaan 64, Leidschendam  
Ina Boudier-Bakkerstraat 5, Delft  
De Sillestraat 182, Den Haag

**070-3202040 - www.vdhuz.nl - 015-3101643**

**Dopen**

Celine Timmerman, parochiaan van de Sint-Paschalis Baylonkerk: 'De doop van mijn dochter vier jaar geleden was een bijzonder moment. Het vervulde mij met trots dat zij werd opgenomen in de gemeenschap. Ze hoort nu onvoorwaardelijk bij de kerk van God. Na de doop stak ik bij Maria een kaarsje op en werd ik emotioneel. Ik stond bij óók een moeder, voelde op dat moment ten

diepste de nieuwe rol die ik had gekregen. Je belooft tijdens de doop je kind op te voeden in de geest van het evangelie en het in liefde met anderen te leren leven. Daar ben ik mij tot op de dag van vandaag ten volle bewust van.'

**Kaarsjes aansteken**

Margriet Quarles van Ufford, lid van de Lukaskerk: 'Wat direct bij me opkomt is het beeld van licht. Als je een kaars aansteekt, wordt het licht en dat geeft ruimte in je hoofd. Zoals bij de wake bij de Russische ambassade: driehonderd kaarsjes brandden daar en verspreidden warmte en licht. Als ik in de kerk een kaarsje voor iemand opsteek, maak ik daar vaak een foto van. Die stuur ik op aan degene voor wie ik dat deed, zodat die ander weet dat ik aan hem of haar heb gedacht. Kaarsjes branden we vaak in nare situaties waarin je je machteloos voelt. Je steekt kaarsjes op om de duisternis te verdrijven.'

**De uitvaart**

Henk Bressers, parochiaan van de H. Antonius Abt-gemeenschap: 'In de katholieke kerk spelen rituelen een grote rol. Ik draag daaraan zelf bij door als acoliet (misdienaar) te assisteren bij de zondagse en andere vieringen. Het meest word ik aangetrokken door de kerkelijke uitvaart, omdat de profane wereld en religie dan bij elkaar komen; niemand is dan onverschillig, er is geen schijn. En als ik aan het eind van de dienst met het kruis vóór de kist uit naar de uitgang loop terwijl de klokken luiden en het *In Paradisum* klinkt, ontstaat er een diepe troost en een grote rust. Dat komt doordat het niet alleen om die ene dode gaat. Er is een groter perspectief ontstaan. Soms krijg ik dan tranen, niet van verdriet maar om de grootsheid van het moment.'

## OP REIS

**Liefde**

In de zomer was ik te gast in een gezinshuis voor mensen met een beperking. Ik werd geraakt door hun manier van samenleven: in de kleinschaligheid en veiligheid van het gezin worden bewoners gestimuleerd en ondersteund. Ik vertraagde en ging meer openstaan. Hierdoor kwam als vanzelf de Liefde naar boven. Diezelfde Liefde die ik terugzag aan de keukentafel. Het was verrassend om te ervaren dat ik door hun levenshouding ook vanzelf in de gemeenschap werd opgenomen. Die 'omhulling' werd ook deel van mij en ik nam die mee toen ik naar huis ging. Ik kon er nog een paar dagen mee rondlopen...

NATHALIE SCHOLTES

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS, STEN PORSE

**Kerkuil**

Tijdens een vakantie in Frankrijk ontmoette ik de kerkuil die in het vakantiehuis woonde. Mijn reisverslag vermeldt: 'Rond half 6 komt er iets op me afge... ja wat? Gelopen? Nee, gevlogen. Iets wits nadert. Het is de uil, die met een plofje op een meter afstand van me op de rand van het terras landt. Hij kijkt mijn richting uit, ik zit doodstil. Seconden lang kan ik hem zomaar rustig bekijken. Na een tijdje draait hij zich om, ik zie zijn grijze ruggetje. Dan vliegt hij weg. Betoverend!' Dat de kerkuil in het huis woonde, bleek uit geluiden en sporen: gesis van kuikens en dagelijks verse braakballen. Alles duidde op zijn aanwezigheid, maar hem zién gebeurde zelden.

**Biechten: je hart luchten**

In de Lutherse kerk bieden de predikanten Jannet van der Spek en Erwin de Fouw de mogelijkheid om 'je hart te luchten', een vorm van biechten die vooral bedoeld is voor moderne stedelingen. Van der Spek vertelt: 'Het is een misverstand dat Luther de biecht wilde afschaffen, integendeel, hij hechtte veel belang aan de rooms-katholieke rituelen zoals de biecht. In een ontkerkelijkt land hebben vrienden de functie van het horen van de biecht grotendeels overgenomen. Toch zijn er dingen die je liever zelfs niet aan vrienden vertelt. Ze zijn te gênant, te erg of te gevoelig. Of het kan gaan om de hoge eisen die we in deze samenleving aan onszelf stellen: je moet succes hebben, gelukkig zijn. Het gevoel daarin tekort te schieten kan iemand behoorlijk dwarszitten. Je hart luchten in een vertrouwelijk gesprek kan die last verlichten. Aan het einde van deze gesprekken bidden we samen en als dat aan de orde is vragen we om vergeving. Dat kan een enorme opluchting of bevrijding zijn voor de betrokkene. Vanaf september bieden wij deze mogelijkheid weer op maandagmiddag van vijf tot zes uur.'

**Knielen**

Zelf heb ik, in de ruim twintig jaar waarin ik geregeld een klooster bezocht, er lang over gedaan om te leren knielen. Knielen betekent zoveel meer dan de fysieke handeling, het is vooral een innerlijke beweging: jezelf overgeven aan iets dat groter, sterker is dan jij. Knielen is eer betonen, maar ook een vorm van niet-weten. Ik buig mijn hoofd en lichaam en erken mijn onwetendheid. We zouden in onze wereld van vandaag best vaker mogen knielen, letterlijk en figuurlijk, om te erkennen dat we kleiner zijn dan we geneigd zijn te denken. Dat we vaak genoeg hulp nodig hebben. Dat we lang niet altijd de antwoorden op grote vragen hebben.

GREET KAPPERS

## OP REIS

In 1 Koningen 19 verschijnt de Eeuwige in het 'geruis van een zachte windstille'. Iets, iets van die nauwelijks merkbare luchtverplaatsing te midden van de stilte, heb ik tijdens die ontmoeting ervaren.

MARGOT C. BERENDS



FOTO: LONEWOMBAMEDIA VIA PIXABAY

## OP REIS

**Een zondagochtend in Århus**

Het is zondagmorgen halfnegen. Met de scheepsmountainbike sta ik op de havenkade naast het schip dat me naar Århus bracht. De veiligheidsman bij de poort zegt dat de winkels dicht zijn. Geen nood. Ik neem aan dat er wel een kerk open is. Na drie kwartier fietsen kom ik in het stille centrum bij de St. Pauls Kirke. Ik schuif in een bank achter in de kerk. Voorin zitten de familieleden van drie dopelingen. Een vrouw opent de mis. De moeders beantwoorden de doopvragen met vele malen ja. De vaders komen er niet aan te pas. Het doopwater vloeit rijklijk. Na een korte preek volgt de communie. Als ik terugloop naar mijn zitplaats zie ik in de bank pal achter mij een man in een geel jack zitten. Die zat er zo-even niet. De viering is nu bijna ten einde. Na de zegen loopt de voorganger over het middenpad rechtstreeks naar de man achter mij en sluit hem even stevig in zijn armen. Zo, die heeft zijn buit weer binnen. De zegen en een omhelzing. Wat wil je nog meer? Zijn dag is goed. De mijne ook.

GOVERT J. LAKERVELD

De kracht van meditatie

# Zoeken naar verstilling

Een avondgebed, meditatie, een stilte-uur. Vanuit verschillende Haagse kerken worden bijeenkomsten georganiseerd met niet zozeer het gesproken woord in de hoofdrol, maar veeleer de stilte. Drie betrokkenen vertellen.

Joke Kievit was jarenlang een van de organisatoren van de wekelijkse Taizé-avondgebeden in buurt-en-kerkhuis Bethel. Deze avondgebeden zijn geïnspireerd op de gebedsvieringen in Taizé, een christelijke oecumenische kloostergemeenschap in Frankrijk die jaarlijks vele duizenden bezoekers trekt. Ook Kievit is zelf meermaals in Taizé geweest en is er geïnspireerd geraakt. 'Het avondgebed is geen dienst', vertelt ze. 'Er is ook geen voorganger, maar een voorbereider. Die maakt het programma, zoekt liederen en teksten uit en neemt het voortouw in het zingen. Maar we doen het met elkaar. We zitten – op een stoel of knielbankje – ook allemaal in dezelfde richting.'

## Verslaafd

'De basis van iedere viering is de meditatie, de stilte en het contact met God. We zingen liederen uit de Taizébundel, korte liederen of mantra's die we een aantal keer herhalen. Door de herhaling gaan de liederen als het ware in jou zingen en ontstaat er een meditatieve sfeer. Wat het voor mij betekent? In de stilte en de eenvoud, zonder dominee of priester, kan ik in contact komen met iets dieps in mezelf, met God, de Eeuwige of het eeuwige. Ik vind het mooi om gewoon op de grond te zitten, gericht op een icoon, met een paar lichtjes. Om met elkaar in gebed en gezang te gaan en de band met elkaar en met de eeuwigheid te voelen. Daar raak je aan verslaafd. Ik zie het ook bij anderen. Mensen blijven komen en gaan de stilte omarmen.'



Jan Toorop, 'Bezonkenheid. Meditatie, Vuur', 1923

## Het komt van buiten

Een avondgebed waar wél een voorganger aan te pas komt, is het wekelijkse avondgebed in de Christus Triumfatorkerk, georganiseerd door katholiek netwerk DEZINNEN. Theo Wierema – theoloog en directeur van het netwerk – is een van de voorgangers. De vieringen duren ongeveer een half uur. Wierema: 'De opzet is basic, we hebben geen grote prenties. We beginnen en eindigen met een gebed en we lezen uit de Bijbel. We kiezen het

Bijbelgedeelte niet zelf uit, maar volgen een leesrooster. Je hebt het dus te doen met de tekst die op je afkomt. Die moet je zijn werk laten doen; het komt van buiten. Het is zoals het leven zelf; we krijgen het aangereikt en het resonanceert wel of niet met ons. De voorganger houdt vervolgens een korte overweging en er zijn verschillende rituelen, zoals het aansteken van een kaars en het buigen voor een icoon. Er is muziek; soms luisteren we naar muziek en soms zingen we zelf. Ook is er een

voorbede, uitgesproken door de voorganger maar waarvoor de deelnemers gebedsonderwerpen kunnen aandragen. Het doel van het avondgebed is om stil en ontvankelijk te worden. Wat het voor mij betekent? Ik herken me in wat Willem-Jan Otten in zijn nieuwe boek *Zondagmorgen* heeft geschreven. Ik zeg het in mijn eigen woorden: het inspireert, vormt een rustpunt. Dan kan het af en toe zelfs saai zijn, maar ik ben er toch bij geweest en dat is dan – op een dieper niveau – ook genoeg.'

## Sereniteit

Als derde vertelt Janine Mutsaerts over het wekelijkse stilte-uur dat sinds april in de Kloosterkerk wordt gehouden: 'Iedere dinsdagmorgen van 8.30 tot 9.30 uur gaan we zitten, zoals de monniken en de zusters. En zit je met twee, tien, honderd of alleen met God, dat maakt niet uit. Mensen komen in stilte binnen en nemen hun plek in. Ik open het uur met een klein stukje muziek, om een beetje vanuit de dagelijkse drukte te kunnen zakken. Daarna doen we een geleide meditatie, met heel weinig tekst. In de twintig minuten daarna zeg ik misschien vier keer één of twee zinnestjes, om de mensen er een beetje bij te houden, maar ook om genoeg ruimte te bieden om bij datgene te komen wat zich in de stilte aandient. Dat is voor mij een mooi spanningsveld, want als ik te veel praat, gaat dat weer verloren.'

## 'Je raakt verslaafd aan de band met de eeuwigheid'

Mutsaerts hoort regelmatig van deelnemers dat ze het fijn vinden, en soms is het ook zichtbaar: 'Als iemand echt heeft kunnen verstillen, denk ik dat te kunnen zien. Een soort sereniteit.' Gevraagd naar de betekenis voor haarzelf, zegt ze: 'Ik denk dat je door stil te zijn en te luisteren naar je eigen binnenwereld soms dichter bij God kan komen – en God bij jou – dan door honderd Bijbelteksten en uitleggen bij elkaar. Soms hè. Het is niet het een of het ander, maar dit stille meditatie is een mooie aanvulling op het vele praten in de kerken.'

IRNA VAN DER WEKKE

Gregoriaanse zang zorgt voor een muzikale trance

# 'Het geluid gaat als een deken om je heen zitten'

Gregoriaanse muziek brengt zowel de zangers als de luisteraars in vervoering. Dirigent Richard Ram en koorlid Arjen Kok van Gli Uccelli leggen uit waarom.

Wat is er zo bijzonder aan gregoriaanse zang? Dirigent en organist Richard Ram (66) en kunsthistoricus Arjen Kok (65) hebben wel een idee. Ze ontmoetten elkaar in 2000 bij het koor Gli Uccelli (de vogels) dat Ram negen jaar daarvoor oprichtte. Twee keer per maand ondersteunt het koor een eucharistieviering in zijn vaste parochiekerk H. Antonius Abt aan de

## 'Je wordt onderdeel van de klank die je produceert'

Scheveningseweg. Toen Ram opperde de heren van het gemengde koor gregoriaans te leren, waren die meteen enthousiast. Niet dat het makkelijk is. 'Het notenschrift en de toonladders zijn anders', zegt Ram. 'De melodieën gaan alle kanten op en er wordt eenstemmig gezongen in plaats van vierstemmig.'

## Saamhorigheid

'Om de eenstemmigheid goed te krijgen geeft Richard vaak de technische aanwijzing: "Luister naar elkaar en probeer in elkaars stem te zitten." Zo



Arjen Kok en Richard Ram. Op het wandkleed achter hen preekt Franciscus van Assisi tot de vogels (ucelli in het Italiaans).

streven we naar eenheid', legt Kok uit. Dat is de rode draad en die gaat wat hem betreft verder dan de muziek. 'Eenheid in samenzang, met het al en het goddelijke, dat is waar de mis en het leven om draait. Deze muziek lijkt een andere dimensie te hebben, een bepaalde vorm van saamhorigheid waar je al zingend in opgenomen probeert te worden.' Ram: 'Wanneer je erin meegaat, het eenstemmige goed lukt, je niet nadenkt en je je bevindt in een ruimte met akoestiek, dan gaat het geluid als een deken om je heen zitten. Je wordt onderdeel van de klank die je zelf produceert. Er is eenheid, het gaat als vanzelf en je wordt boven alles uitgetild. Dan zit je in het onbenoembare als in een soort muzikale trance.' In die transcendentale dimensie van het gregoriaans zit voor Kok de geloofsbeleving.

## Tijdloos

Ook het tijdloze spreekt Ram aan. 'Terwijl we zingen, realiseer je je dat deze muziek duizend jaar geleden ook werd gezongen. Alsof tijd even niet bestaat. Rond het jaar 800 wilde Karel de Grote dat er in elke kerk, of je nu in Duitsland of Italië was, op dezelfde zondag deze zelfde muziek klonk.' In de vorige eeuw raakte het gregoriaans een tijdje op de achtergrond toen mensen vanaf de jaren zestig zochten naar zingeving buiten de kerk in bijvoorbeeld India of het boeddhisme. Ram: 'Om de mensen er meer bij te betrekken kreeg de liturgie in de volkstaal de voorkeur. Het Latijn verdween naar de achtergrond en daardoor ook het gregoriaans dat

in het Latijn wordt gezongen. Er werden meer Nederlandse liederen ingevoegd. Maar twintig jaar geleden kwam het gregoriaans terug en sinds tien jaar is het helemaal hot.'

## Aards

De paus stimuleert kerkkoren er weer mee bezig te zijn, buiten kerken ontstaan ook schola's waar het gregoriaans wordt beoefend en soms komt het voor in de popmuziek. Gregoriaans is volgens Ram dan ook een weldaad in deze tijd van prikkels en een overdosis aan informatie. 'Het vraagt je aandacht niet, het is er gewoon. Eenvoudig, eenstemmig, zonder begeleiding of maat eronder, maar wel expressief. De mannenstemmen geven het een laagte en rust. Het is dan wat aardser en ronder dan bij de ijlere, meer zwevende vrouwenstemmen. Het vult meer de ruimte.' Kok: 'Voor mijn gevoel is het gregoriaans losgekomen uit de hoek van het conservatieve instituut en is het nu meer een beleving van het geloof in een vorm die universele waarde en kwaliteit heeft.'

TANYA VAN DER SPEK



Laat je meevoeren in de gregoriaanse zang.

Als we de muren aan onze grenzen verhogen, verharderen zich onze harten

# Nieuwe mensen worden

Dit voorjaar was Derk Stegeman met enkele anderen in Bosnië, waar ze vluchtelingen bezochten die stuklopen op de grenzen van Europa. De aanzet voor de reis was de vraag hoe we als kerken omgaan met wat er aan onze grenzen gebeurt. De reis maakte veel indruk op hem. Nu deelt hij zijn ervaringen, indrukken en gedachten.

Het had de grens tussen Polen en Wit-Rusland kunnen zijn, of het strand van Lesbos, de zee bij Lampedusa of de golven voor de kust van Calais. Allemaal grensplekken, waar mensen de dood in worden geduwd. Ditmaal was het Bosnië, dat met zijn meest noordwestelijk gelegen punt diep in Kroatië steekt en daardoor dicht bij het Italiaanse Triëst ligt dan je zou denken. Ook van daaruit wagen talloze vluchtelingen steeds weer pogingen om de Europese Unie binnen te komen. Ook daar kun je meemaken hoe de Europese Unie 'de dood accepteert als effectief antimigratie-instrument', zoals de Mensenrechtenraad van de Verenigde Naties in 2018 signaleerde. Europa

ervaart misschien een vluchtelingenprobleem, maar vluchtelingen hebben vooral een Europaprobleem.

## Grenspolitie

Jonge mannen, gewond en kreupel geslagen door Europa's grenswachten – we zoeken ze op in een half afgebouwd huis in Velika Kladuša en horen er hun verhalen over de Kroatische grenspolitie. Een ander groepje mannen bivakkeert in de bosjes even buiten Bihać; sommigen verblijven er al drie jaar in koude en hitte, nattigheid en modder. Er zijn er bij die al meer dan zes jaar lang onderweg zijn en die al meer dan twintig keer hebben geprobeerd Kroatië in te

komen. Onder elkaar noemen ze het *the game*, en het is een feit dat ze vaak terug bij af zijn: steeds weer teruggezet, teruggegooid of teruggeslagen. Wij worden daarentegen gastvrij onthaald op heerlijke zelfgebakken omeletkoeken, gevuld met zoete aardappel. Of neem dat gezin uit Afghanistan: twee ouders die met hun vier kinderen tussen de 12 en 18 jaar (drie meiden en een jongen) bergketens overstaken, hun geld en zichzelf aan mensensmokkelaars toevertrouwen, in opvangkampen bij elkaar probeerden te blijven en in bosjes of verlaten huizen de nachten doorbrachten. Wat hebben ze wel niet meegemaakt? Welke offers hebben ze gebracht, welke pijn geleden?

Onze grenzen worden hoger en harder. Europa voert een permanente grensoorlog tegen weerloze mensen die hier hun toevlucht zoeken, hier een leven willen opbouwen. Hard is het geweld tegen weerloze mensen die kind van God zijn, broeders en zusters in de gemeenschap van mensen. 'Ik druk ze op het hart dat ze in elk geval hun naam bij zich dragen', zegt Sanela Lipirica. In Sarajevo vangt zij met hulp van vrijwilligers vluchtelingen op, geeft hun les en advies en zo mogelijk ook werk voordat ze weer verder trekken. Op de begraafplaats van Bihać moet ik aan haar woorden terugdenken, als we bij de graven staan van de lichamen die naamloos zijn gevonden en daar begraven liggen. Game over.

## 'Welke offers hebben ze gebracht, welke pijn geleden?'

Steeds meer raak ik ervan doordrongen hoe we als samenleving op een dood spoor zijn geraakt. We zijn 'ouwe Europeeërs' geworden, 'in gestaalde hersenen – gekerkerd'. Met stalen greep sluiten wij de grenzen en hoe langer en harder we dat doen, hoe meer ten dode de weg is die wij gaan. Gekerkerd klampen we ons vast aan zekerheden, die we als verworvenheden zijn gaan zien: een eigen huis, een goed pensioen, kwalitatief onderwijs en gezondheidszorg op niveau. Gekerkerd en vastgeklampt ontglipt ons de kunst van geven en ontvangen, vergeten we het gebaar van de open hand die van loslaten weet,

geven en groeten kan, zegenen en zwaaien. Er zijn duidelijke parallellen tussen onze grenzen en onze harten. Als we de muren aan onze grenzen verhogen, verharderen zich onze harten. Als we ons aan het eigene vastklampen, sluiten we de ander, de vreemde buiten. Zo vervreemden we ons van onszelf, van wie we als mensen ten diepste zijn: kinderen van God, geroepen om elkaar tot broeder en zuster te zijn, verantwoordelijk voor elkaar en genietend van elkaar. Zouden we nog wel nieuwe mensen kunnen worden? Vaak moest ik in Bosnië aan het gedicht van Huub Oosterhuis denken:

### Nieuw mens

*Ouwe Europeeër  
in gestaalde hersenen  
gekerkerd*

*dit lichaam  
dat op knieën gaat*

*wil neerliggen, van geselingen  
schuld wroeging schamper hoongelach  
genezen*

*nieuw mens worden.*

In Velika Kladuša sprak ik enkele mannen uit West-Afrika. Ze vertelden me dat ze de kampen in de Libische woestijn hadden overleefd. Deze kampen vormen feitelijk een eerste lijn van de Europese grensbewaking, waarvoor Europa financieel ook stevig over de brug komt. De Libische kustwacht plukt de mensen uit de bootjes en brengt ze naar deze kampen, waarvan Amnesty International meldt dat er systematisch wordt gemarteld en verkracht. 'C'est vraiment l'enfer...' – de hel op aarde, zei een van de mannen tegen mij, terwijl ze in de rij stonden voor brood en een bakje warm eten. 'Ik kan er geen taal voor vinden. Ik mag het dan hebben overleefd, het voelt ook alsof ik er toch ben doodgegaan.'

Nieuw mens worden...

Het gedicht van Oosterhuis gaat als volgt verder:

*Vlieg mij  
naar nieuwe hemelen –  
alle oude heb ik leeggedronken  
bitterzoete vulkanen.*

*Nu wil ik blauwe wateren  
en de zachte ligging van een lichaam  
tegen mijn zijde.*

DERK STEGEMAN, DIRECTEUR STEK



Kunst in de etalage van de kerk

## 'Je moet niet alles uitleggen, maar ook wat aan de kijker overlaten'

De oud-katholieke kerk in Den Haag viert dit jaar haar 300-jarig bestaan. De nabijgelegen Galerie 44 fungeert als visitekaartje van de kerk. 'Wat kan een kerk nog beter doen dan via de moderne beeldende kunst zichtbaar proberen te zijn?'

Vanaf de straat is het onzichtbaar: het prachtige 18e-eeuwse gebouw van de oud-katholieke kerk in het Hofkwartier. De schuilkerk staat achter de huizen van de Juffrouw Idastraat en de Molenstraat. Klein, intiem en wél zichtbaar is Galerie 44 in de Molenstraat. Het was een idee van de vorige oud-katholieke aartsbisschop om dit pandje op nummer 44 te gebruiken als 'etalage' van de kerk. Aanvankelijk was het een winkeltje met kaarsen, religieuze sieraden en boeken. Daarna kwamen

er kunstexposities. De hoop was dat de oud-katholieke parochie hierdoor bekendheid kreeg en dat de bezoekers ook naar het kerkgebouw zouden gaan. Is die opzet gelukt? 'De galerie functioneert', zegt Jacques Zwaan, een van de mensen die Galerie 44 onder hun hoede hebben. 'De exposanten en de bezoekers weten dat de galerie een initiatief van de kerk is.'

### Gevoeligheid

Er is geen doorgang van de galerie naar de schuilkerk. Galeriebezoekers moeten omlopen, maar dan nog is het kerkgebouw niet toegankelijk, vanwege gebrek aan mankracht om het open te stellen. Toch weet je niet wat er vanuit de galerie doorsijpelt. Bij elke nieuwe expositie – iedere maand een andere – vertelt Zwaan over de connectie met en de geschiedenis van de oud-katholieken. 'Ik zeg dan altijd: "Wat kan een kerk nog beter doen dan via de moderne beeldende kunst zichtbaar proberen te zijn?" Ik denk namelijk dat kunst, godsdienst en filosofie nieuwsgierig naar elkaar kunnen maken of gevoeligheid voor elkaar teweegbrengen. Daarom koppel ik kerk en kunst. Er kan van kunst een bepaalde spiritualiteit uitgaan, als je er gevoelig voor bent. Je moet je er wel voor openstellen, maar dat

moet ik ook doen als ik 's zondags in de kerk zit.'

Kunstenares Doortje van Ginneken, ook verbonden aan de galerie, zegt: 'Abstracte beeldende kunst heeft iets ongeschrevens. Abstracte kunst past bij de kerk, want die kerk heeft dat ook. Iets dat boven jezelf uitgaat. Zoals de kunst die hier nu hangt, van Bernard Sercu, met vormen van Provençaalse kerkraden. Ze hebben iets ongeschrevens maar hebben tegelijk veel betekenis.' Wat wil Van Ginneken zelf als kunstenares? 'Ik wil

iets toevoegen waar je een vraagteken bij kunt zetten. Je moet niet alles uitleggen, zodat je iets overlaat aan de kijker.' Zwaan voegt toe: 'De Haagse remonstrantse predikant Johan Goud schreef het boekje *God als raadsel*. Dat is een fantastische uitdrukking, want wij weten niks van God. Als kunst een vraagteken oproept en een appèl doet, heb je al veel gewonnen. Het brengt mensen op gedachten en ze gaan er verder zelf over nadenken.'

MARGOT C. BERENDS



Jacques Zwaan en Doortje van Ginneken: 'Kunst past bij de kerk'



FOTO: HANS HEEMES

## De helende kracht van bomen

## ‘De natuur is een spiegel voor ons’

Voor Claire Smulders is de natuur een goede vriend. Ze komt er tot zichzelf. Als spiritueel gids neemt ze mensen mee het bos in, zodat die dat ook kunnen ervaren.

Claire Smulders is vakdidacticus Chinese taal en cultuur aan de Leidse universiteit en daarnaast spiritueel gids in de Japanse traditie van het bosbaden. De invloed van de natuur, meer specifiek de helende kracht van bomen, is voor haar zeer waardevol. Zij neemt regelmatig een groep mensen mee om hen de natuur te laten ervaren. Ik spreek haar in haar woning waar natuurlijke elementen opvallend aanwezig zijn. De grote ramen geven een

goed zicht op de prachtige bomen op het plein voor haar huis. Natuur noemt ze de omgeving waarin ze tot zichzelf komt, tot haar essentie.

Smulders: ‘Ik voel me een onderdeel van de natuur. Het is een goede vriend. Iedereen voelt zich weleens eenzaam, maar sinds ik met de natuur bezig ben, voel ik heel sterk dat alles met elkaar verbonden is. Ik ben zelf erg gericht op de bomen en de ‘stem’ van de wind, maar je kunt met elke plant die verbinding voelen.’

**Boomschors**

Haar ervaring is dat het voelen van die verbinding beter gaat als je je zintuigen openstelt, als je de kleur en vorm van de bladeren ziet, de boomschors

ruikt, de vogels hoort en de wind voelt. Met het activeren van de zintuigen begint ze elke wandeling. ‘De mensen die ik begeleid, komen met een hoofd vol gedachten binnen. In dat bos gebeurt er iets met ze. Ze zakken als het ware in zichzelf. Ze worden geraakt door de verbinding die ze ervaren met de aarde en hun diepere zelf. Bijna onmiddellijk zakt het stressniveau. De natuur is een spiegel voor ons. Door respectvol met al je zintuigen op te nemen wat er om ons heen is, weet je wat die plek je te zeggen heeft. Je krijgt dan als het ware een uitnodiging van de natuur, waardoor je dingen ziet die je kunt interpreteren als een boodschap aan jezelf.’

**Ziek**

Smulders begon aan de opleiding tot spiritueel gids in de natuur na een sabbatical in Nieuw-Zeeland. Daar voelde ze de verbinding met de natuur intens. Terug in Nederland werd ze ziek; ze kreeg borstkanker. Smulders: ‘De dag dat ik klaar was met de behandeling las ik over een opleiding waarin de helende werking van de verbinding tussen mens en natuur centraal staat. Dat was precies hoe ik het voelde. Ik ben een gelovig, spiritueel mens. Ik denk dat de essentie van het christendom de liefde is en in de natuur voel ik die in de meest brede vorm.’

JOLLY VAN DER VELDEN



FOTO: JOLLY VAN DER VELDEN

**Buitenviering**

Regelmatig bezoek ik de vieringen in de Haagse Dominicus. Dit keer is het een buitenviering. De wind verwaait de woorden die we zingen, het zand voelt warm aan mijn blote voeten, voor me ligt een takje duindoorn dat ik vond als symbool van mijn spiritualiteit. Mooi om te zien dat iedereen iets anders heeft gevonden, variërend van een enorme knoestige tak tot een fragiel paars bloemetje. We vertellen elkaar ons verhaal. Persoonlijke woorden waar we naar luisteren met de zon op ons lijf in de beschutting van een duinpan.

Deze buitenviering heeft een extra dimensie door de blauwe lucht, het duinlandschap, het gevoel van vrijheid en de lichtheid van de duinen die ik meeneem naar huis.

JOLLY VAN DER VELDEN

## Bibliodrama en theater in en rond de kerk

## ‘Door in een bijbelverhaal te duiken, leer je jezelf kennen’

Bibliodrama en theater zijn een mooie aanvulling op het praten en preken in de kerk, vinden Liesbeth Voskamp en Hedwig Lörx. Het geloof wordt daarvoor minder abstract.

Hedwig Lörx en Liesbeth Voskamp hebben twee dingen gemeen: een passie voor acteren en de Bijbel als bron voor hun leven. Los van elkaar brachten ze die twee elementen bij elkaar. Zo kwam Lörx uit bij theatercreaties

met een missie. Voskamp ontdekte bibliodrama: een speelse manier om Bijbelverhalen te verkennen. Sinds hun paden elkaar kruisten, inspireren ze elkaar en werken ze graag samen vanuit een gedeelde motivatie. ‘We gunnen het iedereen om door drama

te ervaren hoe boeiend en relevant het woord van God is.’

**Je inleven in een Bijbelverhaal**

Bij bibliodrama stappen spelers in een Bijbelverhaal, nemen een rol op zich, beleven die en nemen zichzelf daarin mee, met hun eigen karakter en levensgeschiedenis. Het is dus niet zozeer een vorm van theater; het is meer dan het letterlijk naspelen van een Bijbelverhaal. Voskamp kwam deze vorm van drama, gebaseerd

op psychodrama, al ontdekkend op het spoor. Ze houdt van ervaren leren. Hoe mooi zou het zijn, dacht ze als trainingsacteur, om deze krachtige ‘oefeningen’ te combineren met Bijbelverhalen. Het werd haar grote wens om op die manier geloofs gesprekken aan te gaan.

Elke bibliodramabijeenkomst bestaat uit een spelfase en een uitwisseling in de groep. Tijdens de uitwisseling reflecteren de deelnemers op het spel. Er wordt bijvoorbeeld gekeken naar de verbinding met het eigen leven

ze uit het acteerwerk. Tegelijk ervoer ze het acteren in combinatie met zingeving als zo’n mooie missie dat ze besloot om voor zichzelf te beginnen.

Ze schreef een stuk dat ze van de EO mocht overnemen tot een eigen theaterstuk met de naam *Opgeklopte melk*. Samen met Voskamp en twee andere vrouwen vormde ze het theatergezelschap SchathemeltjeRIJK. Daarin regisseert ze én staat ze op de planken. Het theaterstuk – vier zussen die elkaar ontmoeten op Texel in het vakantiehuisje van hun overleden ouders en die worstelen met heden en verleden – wordt voor vrouwengroepen van verschillende geloofsgemeenschappen gespeeld. De vrouwengroepen dragen een thema aan.

Lörx past het script op het thema aan en zorgt dat er zingeving, humor, luchtigheid en de waan van de dag in zit. Het proces van repeteren, de weg ernaartoe met een gemeente of groep, is net zo belangrijk als het eindproduct. Lörx: ‘Dat proces heeft raakvlakken met bibliodrama. Door in een rol te duiken, leer je als speler jezelf kennen.’ Als de toeschouwer dan ook nog wordt geraakt, komt alles bij elkaar. Soms gebeurt dat. Lörx: ‘Hoe gaaf is het als iemand na een uitvoering naar je toekomt en zegt: “Jij speelde mij. Ik vond het niet zo leuk, maar het raakte me wel.” Dat ontroert me. Dat zijn Godsmomenten.’

ROELIE DRÖGE

WIE NIEUWSGIERIG IS GEWORDEN NAAR BIBLIODRAMA, KAN ZICH AANMELDEN VOOR DE WORKSHOP OP WOENSDAG 14 SEPTEMBER 19.30-21.30 UUR IN ELTHETO, BETHLEHEMKERK, AZALEASTRAAT 2. OPGAVE: INFO@LIESBETHVOSKAMP.NL VOOR VRAGEN AAN HEDWIG LÖRX OVER THEATER IN DE KERK: INFO@CONTRAST-TRAINING.NL OF 070 306 32 64

**‘Je zoekt naar de verbinding met je eigen leven’**

van de deelnemers. Voskamp: ‘Door in het verhaal te stappen en je te verplaatsen in een Bijbelfiguur, kun je zijn of haar motieven beter begrijpen. Dat geldt ook voor lastige begrippen, zoals het koninkrijk van God en genade. Hoe ontdek je nou wat dat inhoudt?’ In de kerk ligt de nadruk op tekstuitleg, exegese. Maar door er alleen over te praten of te lezen blijft het vaak abstract, meent Voskamp. Ze illustreert het aan de hand van het begrip genade: ‘We hebben allemaal als kind tijdens het stoeien weleens om genade gesmeekt. Bij het horen van dat woord liet de ander meteen los. Op die manier ondervond je aan den lijve wat genade betekende; een spontane gunst. Dat is de kracht van drama.’

**Energie**

Hedwig Lörx’ acteeravontuur begon bij de Evangelische Omroep. Daar speelde ze vijf jaar lang vrouwenfiguren in de kinderserie *De rooie draad*. Daarna speelde ze jarenlang in een theatergroep voor de vrouwendagen van de EO. De energie die ze in haar werk als verpleegkundige nodig had, haalde



Hedwig Lörx (l) en Liesbeth Voskamp (r) ‘spelen’ met bijbelverhalen

FOTO: ROELIE DRÖGE

Rooms-Katholieke kerken

<b>Parochie Maria Sterre der Zee.</b> Info: rkdenhaag.nl
<b>Centrum.</b> Jacobus de Meerdere-kerk, Parkstr. 65a. Zo. 11 u. Ma. 15/8: 12.45 + 19.30 u.
<b>Schilderswijk.</b> Marthakerk, Hoefkade 623. Zo. 19 u. Zo. 9.15, 13 u. Engels/Afrikaans
<b>Haagse Hout.</b> Paschaliskerk, Wassenaarseweg 53. Zo. 9 u.
<b>Marlot.</b> Onbevlekt Hart van Maria, Bloklandenplein 15. Zo. 17 u. Ma. 15/8: 14.30 u.
<b>Zeeheldenbuurt.</b> Ignatiuskerk, Elandstr. 194. Zo. 11 u. 15 u. Portugees
<b>Regentessekwartier.</b> Agneskerk, Beeklaan 188. za. 20 u. en zo. 9.30 u.
<b>Scheveningen.</b> Antonius Abtkerk, Scheveningseweg 233. Zo. 11 u.
<b>Parochie De Vier Evangelisten</b> Info: rkparochiedevierevangelisten.nl
<b>Valkenbos.</b> Titus Brandsmakerk, Kamperfoeliestr. 279. Vrij. 10 u. Zo. 10.30 u.
<b>Loosduinen.</b> Kerk Maria van Eik & Duinen, Loosduinse Hoofdstr. 4. Di. 10 u. Zo. 17 u. (even maanden). Zo. 10 u.
<b>Waldeck/Kijkduin.</b> Pastoor van Arskerk, Aaltje Noordervierstr. 4. Do. 10 u. Vrij. 9 u. Zo. 17 u. (oneven maanden). Zo. 10.30 u.
<b>Leyenburg.</b> Emmauskerk, Leyweg 930. Zo. 13 u. Zo. 10 u.

<b>Diverse Rooms-Katholieke kerken</b>
<b>Rijswijk.</b> Bonifatiuskerk, van Vredenburgweg 69. Zo. 11 u. Kerk van Benedictus en Bernadette, Sir Winston Churchillaan 372. Zo. 9.30 u.
<b>De Zinnen,</b> kapel Chr. Triumfatorkerk ma 18.15 u. avondgebed
<b>Deutsch.</b> Badhuisweg 35a. Zo. 10.30 u.
<b>English.</b> Bezuidenhoutseweg 157. Zo. 10 en 17.30 u.
<b>Français.</b> Stoeplaan 4, Wassenaar. Zo. 17 u.

Kerken met vaste voorgangers

<b>Anglican Church</b> Ary van der Spuyweg 1. Zo. 9.30 u. Family Worship, 11 u. Holy Communion, 17 u. Contemporary Worship 4de zo. 17 u. Choral Evensong.
<b>American Protestant Church</b> Esther de Boer van Rijcklaan 1. 9.45 u. with praise band. 11.15 u. with organ and choir.
<b>Oud-Katholieke Kerk</b> Juffrouw Idastr 7. Zo 10 u. eucharistie. 21/8 Maria Hemelvaart
<b>Exoduskerk</b> Beresteinlaan 263. Zo. 10 u.
<b>Vredekerk</b> Maartensdijklaan 126. Arabisch: za. 19 u. Nederlands: zo. 10.30 u.
<b>Baptistengemeente</b> Vier Heemskinderenstr. 91. Zo. 10 u.
<b>Leger des Heils</b> Ambachtsgaarde 198. Zo. 10.30 u. met muziekkorps.
<b>Apostolisch Genootschap</b> Loevesteinlaan 170. Zo. 9.30 u. met zang en muziek. apgen.nl. Geen vaste voorganger
<b>Zevendedagsadventisten</b> Robijnhorst 197. Zo. 10 u. bijbelstudie, 11 u. dienst.
<b>Quakers</b> Stadhouderslaan 8. Zo 10.30 u. stille samenkomst.
<b>Taizé</b> Buurt- en kerkhuis Bethel, Thomas Schwenckestraat 30, ma. 19.30 u.

Bij sommige kerken moet je je nog aanmelden voor het deelnemen aan vieringen. Raadpleeg vooraf de website van de kerk. De sites staan op: [kerkinderhaag.nl/adressen](http://kerkinderhaag.nl/adressen)

Kerken van de Protestantse Kerk Nederland (PKN)

Kerkgebouwen	Tijd	3 juli	10 juli	17 juli	24 juli	31 juli	7 augustus	14 augustus	21 augustus	28 augustus
<b>Lukaskerk</b> Om en Bij 2.	10.15	Taizé	ds Christiaan Donner	ds Erwin de Fouw	ds Erwin de Fouw	ds Jenne de Haan	Lutherse kerk	Lutherse kerk	Lutherse kerk	ds Heleen Joziase
<b>Duinzichtkerk</b> V. Hogenhoucklaan 89	10.00	dr Ad van Nieuwpoort	ds Erwin de Fouw	ds Christiaan Donner	ds J. van Dongen	ds Jacob Korf	ds Erwin de Fouw	dr Ad van Nieuwpoort	dr Ad van Nieuwpoort	dr Ad van Nieuwpoort
<b>Christus Triumfatorkerk</b> Juliana v. Stolberglaan 154	10.00	ds Jaap van den Akker	ds Jaap van den Akker	ds Jaap van den Akker	ds Robin ten Hoopen	ds Harry Gijsen	ds Ole van Dongen	ds Sibren Smits	ds Leneke Marchand	ds Jaap van den Akker
<b>Pax Christikerk</b> Vlamburg 2	11.00	ds Nico van Splunter	ds Petra de Nooy	dr Gieneke Sneller-Vrolijk	ds Wout van Haften	Paulien Vervoorn	dr Wout van Herwijnen	ds Mark Verrips	Herman Meijer	ds Jasper Klapwijk
<b>Marcuskerk</b> Jan Luykenlaan 90	10.00	ds Robin ten Hoopen	ds Joren Ijzerman	ds Jan Stelwagen	ds Rob van Essen	ds Ronald van Schouwen	ds André Verweij	ds René de Reuver	ds Dirk Jan Thijs	ds Nico den Bok
<b>De Oase</b> Van Meursstraat 1	10.00	ds David Schiethart	kringviering	ds Fokke Fennema	ds Erika van Gemerden	ds Rob van Essen	ds David Schiethart	kringviering	Dennis Verboom	Ellen Verheul
<b>Bergkerk</b> Daal & Bergselaan 50 A	10.00	ds Martine Nijveld	dr Paul Sanders	drs Jet Weigand-Timmer	Sity Smedinga	ds Arie van den Dries	ds Olivier Elseman	ds Martine Nijveld HA	ds Martine Nijveld	ds Casper van Dongen
<b>Maranathakerk</b> 2e Sweelinckstr.156	10.30	Thomas Kraan	ds Bert Kuipers	ds Folly Hemrica	ds Marjanka van der Horst	ds Erika van Gemerden	ds Robert Jan Bakker	ds Theo van Willigenburg	ds Mirjam Elbers	ds Rob van Essen
<b>Noorderkerk</b> Schuijstr. 9-11	10.00	zangdienst	ds Geertje Zomer	ds Greet van 't Slot	ds Ruud Stiemer	ds Durkje Sikkema	ds Rob van Essen	ds Greet van 't Slot	ds Jaap van de Meent	ds Henk van Laren
<b>Bosbeskapel</b> Bosbesstr. 5	10.00	X	ds Martin Koster	Greetje van der Harst	ds T. van Montfoort	ds Fokke Fennema	X	X	X	ds Martin Koster
<b>Abdijkerk</b> WillemIII-str. 40	10.00	ds Wietske Verkuyl	ds Meindert Burema	ds Jacob Korf	ds David Schiethart	ds Wietske Verkuyl	ds Michiel Aten	ds Nel van Dorp	ds Rob van Essen	ds Wietske Verkuyl S&T
<b>Shalomkerk</b> Vrederustlaan 96	10.00	ds Fokke Fennema	ds David Schiethart	ds Martin Koster	ds Meindert Burema	ds David Schiethart	Renske Slot-de Haan	ds Hanny van der Stelt	ds David Schiethart S&T	Marjolein Adema
<b>Bethelkerk Scheveningen</b> J. Kokstr.173	10.00	ds Gerco Lock	ds Annette Bosma	ds Gerco Lock	ds Gerco Lock	ds Anneke van Mansum	ds Aad Dronkert	ds Dennis Verboom	Rens de Ronde	ds Gerco Lock HA
<b>Oude Kerk</b> Keizerstr. 8	10.30	ds Wim ten Voorde	ds Theo Wegman	ds Barend Weegink	ds Barend Weegink	M. van den Linden	ds Chris van Andel	ds G. van der Hout	ds Barend Weegink	ds Ad van Vuuren
<b>Nieuwe Badkapel</b> Nieuwe Parklaan 90	10.00	ds G. Bosma	ds Charlotte van der Leest	ds Charlotte van der Leest S&T	ds W. Steenbergen	ds Jan Maasland	Mark van der Laan	ds Roel de Meij-Mecima	ds Bert Kuipers	ds Charlotte van der Leest
<b>Pr. Julianakerk</b> Tesselsestr. 6	10.00	ds Bernhard van Vreeswijk	ds C. van Ekris evangelisatie	ds Bernhard van Vreeswijk	ds Jaap Quist	ds Dirk-Jan Thijs	ds J. van Belzen	ds Pieter Stam	A. Knoester	ds Bernhard van Vreeswijk
<b>De Toevlucht</b> Laan v. Hoornwijk 140	10.00	ds Julia van Rijn S&T	ds Attie Minnema	ds Attie Minnema	ds Attie Minnema	Mark v.d.Laan	ds Reinhard van Elderen	ds Attie Minnema	Marja Griffioen	ds Attie Minnema
<b>Bethlehemkerk</b> Laan v. Meerdervoort 627	10.00 16.30	ds W. Vermeulen ds Bert Karel Foppen	ds Bert Karel Foppen ds G. van Meijeren	ds J. Visser ds Teunis Bos	X X	X ds W. ten Voorde	ds M. van Dalen ds J. van Rumpt	X ds Bert Karel Foppen	ds Bert Karel Foppen ds Teunis Bos	ds W. de Hek ds Bert Karel Foppen
<b>Houtrustkerk</b> Beeklaan 535	10.30	ds Karl van Klaveren	ds Hans le Grand	ds Alke Liebich	ds Suzan ten Heuw	ds Geeske Hovingh	*	Henk Baars	ds Alain Verheij	X
<b>Kloosterkerk</b> Lange Voorhout 2	10.00	ds Marja Flipse doop	ds Rienk Lanooy HA	ds Netty de Jong	ds Margreet Klokke	ds Marja Flipse	ds Aafke Zaal	ds Lowik Schoch	ds Rienk Lanooy	10.30 ds Carel ter Linden, cantate
<b>Ev. Lutherse Gem.</b> Lutherse Burgwal 9	10.15	ds Erwin de Fouw	ds Fokke Fennema HA	Lukaskerk	Lukaskerk	Lukaskerk	ds Jannet van der Spek	ds Wout Huizing	ds Jannet van der Spek	ds Wilna Steenbergen
<b>Église Wallonne</b> Noordeinde 25	10.30	X	pasteur Hartman Out	pasteur Hartman Out	pasteur Karel Blei	pasteur Hartman Out	pasteur Hartman Out	pasteur Hartman Out	pasteur Karel Blei	Jan la Grouw
<b>Oude Kerk</b> Herenstraat 77 Voorburg	10.00	ds Leneke Marchand 17 u. vesper	ds Leneke Marchand	ds Adrie Sterrenburg	ds J. van der Schoot	ds H. Franzen	gast	ds Rob van Essen	ds Giel Schormans	ds Leneke Marchand
<b>Koningkerk</b> Br. Ingenhoeslaan 4 Voorburg	10.00	ds A. Brabander	ds R. Algera	ds J. Kirpestein	ds Aad Dronkert	pastor Keijzer-Meeuwse	dr H. Smit	ds R. Strengholt	ds M. Hameete	ds Giel Schormans

Overige kerken

Kerkgebouwen	Tijd	3 juli	10 juli	17 juli	24 juli	31 juli	7 augustus	14 augustus	21 augustus	28 augustus
<b>Deutsche Ev. Gem.</b> Bleijenburg 5	10.30	Pfr Thomas Vesterling	X	X	X	X	X	Pfr Thomas Vesterling	Pfrin Margit Gill	Pfr Thomas Vesterling
<b>Doopsgezinde Gem.</b> Paleisstr. 8	10.30	ds Marijn Vermet	ds Rik Wagenaar	ds Marijn Vermet	vierde zondag	ds Nelleke Kan	ds Coos Wentholt	ds Sonja v.d Meulen	ds Marijn Vermet	vierde zondag
<b>Ev. Broedergem. Hernutters</b> Chasséstr. 1	10.00	zr Christine Welschen	zr Christine Welschen	zr Christine Welschen	br Dyoemati Tumin	11u zangdienst	br Dyoemati Tumin	zr Christine Welschen	zr Christine Welschen	11u. zr Christine Welschen
<b>Haagse Dominicus</b> Th. Swenckestr. 30	10.30	Vragen staat vrij Willem van der Meiden, Leo van Driel	X	X	X	X	X	X	X	X
<b>Indon. Ned. Chr. Kerk, Marcuskerk</b> Jan Luykenlaan 92	14.00	zr Betty Sari	ds Johannes Linandi	br Nico van Splunter	zr Debora Simatupang	ds Stanley Tjahjadi	ds Deibby Janssens	ds Stanley Tjahjadi	zr Lia Wetangterah	ds Johannes Linandi
<b>Kruispuntgem.</b> Hofzichtlaan 115	11.00	ds Chris Schreuder eucharistie	X	J. Zwaan morgendienst	X	zangdienst	Dankdienst 8 jaar gemeente	X	ds Jarek Kubacki	X
<b>Remonstrantse kerk</b> Laan v. Meerdervoort 955	10.30	ds Antje v.d. Hoek	ds Reinhold Philipp	ds André Meiresonne	ds Reinhold Philipp	ds Johan Goud	ds Reinhold Philipp	ds Johannes Tromp	ds Jan Aller	ds Antje v.d. Hoek
<b>Geref. Kerk Vrijgemaakt</b> Duinkerkerstr. 1	9.30	*	ds Dick Groenendijk	preeklezen	preeklezen	*	*	*	ds Bernhard van Vreeswijk	ds Jasper Klapwijk
<b>Franciscuskerk</b> N. Broeckhuijsenstr. 23	10.30	ds Joop Zuur	pastor Nanda de Hoop	ds Joop Zuur	ds Robert Nangu	pastor Mieke Speckens	ds Joop Zuur	pastor Marie-Thérèse v.d Loo	ds Mineke Kroes	ds Robert Nangu



Elke maand Kerk in Den Haag op de deurmat?

Neem een abonnement!

U steunt ons er ook mee.  
Kosten: € 25 per jaar.  
Mail naar [redactie@kerkinderhaag.nl](mailto:redactie@kerkinderhaag.nl).

Symbolen: met cantorij, muziek etc; **X** geen dienst; \* zie website van de kerk; voorganger met preekconsent; kerkelijk werker; proponent (ds i.o.); missionair pionier

## AGENDA JULI/AUGUSTUS 2022

Voor kerkadressen zie p. 6. Voor alle activiteiten deze maanden: zie [kerkinderhaag.nl](http://kerkinderhaag.nl).

### Keti Koti

Herdenking van de Haagse Gemeenschap van Kerken over het slavernijverleden. Aanmelden: Duncan Wielzen ([dr.wielzen@p4ev.nl](mailto:dr.wielzen@p4ev.nl)) of Christine Welschen ([christine@welschen.net](mailto:christine@welschen.net)).  
Vr. 1 juli. 17.30 u. ■ Emmauskerk

### Vreemdelingen en Priesters

Thema-avond van de Prinses Juliana-kerk in Scheveningen.  
Zo. 3 jul. 19-21 u. ■ Ons Centrum, Tesselsestraat 59

### Scheveningse gevangenis

Cor Vrolijk, oud-brigadier van de gevangenis in Scheveningen vertelt over deze bijzondere gevangenis, mede aan de hand van authentieke filmbeelden.  
Info: [pgleidschendam.nl](mailto:pgleidschendam.nl)  
Di. 5 juli. 10-12 u. ■ De Leidraad



### Wat is een echte vriend?

In deze Bloeklas biedt LUX ideeën en oefeningen aan over hoe vriendschappen te verdiepen. Info en opgave: [luxdenhaag.nl](http://luxdenhaag.nl).  
Di. 5 juli, 19.30-21.30 u. ■ Wijkgebouw Eltheto

### Dankbaarheid

In Zeven wegen naar compassie zoekt LUX naar een hertaling van de zeven werken van barmhartigheid. Op 7 juli: Jaime de Bourbon over dankbaarheid. Entree: € 8,50 (student) of € 10. Info en opgave: [luxdenhaag.nl](http://luxdenhaag.nl)  
Do. 7 juli, 20-21.30 u. ■ Lutherse kerk

### Maak een foto van uw kerk!



Maak deze zomer een mooie foto van de **buitenkant** van uw kerk en stuur die aan [redactie@kerkinderhaag.nl](mailto:redactie@kerkinderhaag.nl). De drie mooiste foto's leveren een boekenbon op, maar ingestuurde foto's kunnen ook een plekje krijgen op de website van *Kerk in Den Haag*.

Veel plezier met fotograferen!

### Bedevaart naar Brielle

Nationale Bedevaart ter herdenking van de Martelaren van Gorkum. Kosten € 25 (bus) of € 3 (fiets). Opgave en info: [rkdenhaag.nl](http://rkdenhaag.nl).  
Za. 9 juli.

### Levenskunst en geloof

Zomercursus van Johan Goud, gewijd aan vrijheid, verdraagzaamheid, vriendschap en vrede. Deelname: leden/vrienden vrijwillige bijdrage, overigen € 5,00 per keer. Aanmelden via [remondenhaag@hetnet.nl](mailto:remondenhaag@hetnet.nl) of 070-3250779.  
Wo. 27 en vrij. 29 juli, ma. 1 en wo. 3 aug., 14.00 u. ■ Remonstrantse Kerk



### Middeleeuwse visionair

'Abdijdag' over het leven en werk van de Zweedse kerkhervormster Birgitta van Vadstena (1303-1373). Aanmelden t/m 1 aug. via [pastoorvanars@p4ev.nl](mailto:pastoorvanars@p4ev.nl) of 070-3257269.  
Do. 4 aug. 10.30-15.15 u. ■ Pastoor van Arskerk

### Indiëherdenking

Programma in het kader van de herdenking van het einde van de Tweede Wereldoorlog, met onder meer een dialoog door Het Nationale Theater en een pianoconcert van Duo Merpati.  
Info: [museumsophiahof.nl](http://museumsophiahof.nl)  
Ma. 15 aug. ■ Grote Kerk

### Orgel improvisaties bij de film

Geerten van de Wetering voorziet de zwijgende film *Modern Times* van Charlie Chaplin uit 1936 *live* van geïmproviseerde muziek. Kaartverkoop en info via [podium21.nl](http://podium21.nl).  
Do. 18 aug. 20.30 u. ■ Kloosterkerk

### Zomerorgel

In de zomermaanden wordt in de Abdijkerk iedere zondagmiddag het orgel bespeeld. Toegang gratis met collecte. Info: [abdijkerk.info](http://abdijkerk.info)  
Iedere zo. in juli en aug. 15.30 u. ■ Abdijkerk

### Pauzeconcerten

Beleef een muzikale lunchpauze in de Kloosterkerk.  
Info: [kunstcentrum-kloosterkerk.nl](http://kunstcentrum-kloosterkerk.nl)  
Elke 1e en 3e wo. in juli en aug. 12.45-13.15 u. ■ Kloosterkerk.

### Zomerexpositie

*Silentium* is de titel van een expositie van het werk van Jan Pieter Gootjes in de Kloosterkerk. Info: [kloosterkerk.nl](http://kloosterkerk.nl)  
T/m za. 17 september, 12-16 u. ■ Kloosterkerk

## IN MEMORIAM

### Corrie van Duinen

Op 14 mei 2022 overleed Corrie van Duinen op 66-jarige leeftijd. Zij was van 2008 tot 2018 predikant van de Duinzichtkerk. Van Duinen zal herinnerd worden om haar fijngevoeligheid in het pastoraat en zorgvuldigheid in de liturgie. Kennis van en hart voor de oecumene waren kenmerkend voor haar. Voordat zij in 1984 theologie ging studeren in Utrecht werkte zij onder meer bij de Wereldraad van Kerken in Genève. Eind 2017 aanvaardde zij een beroep van de Protestantse gemeente Schermer. Om gezondheidsredenen moest zij daar enige tijd geleden afscheid nemen.

JAN WILLEM THIJNS EN GERRIT VAN STRAALLEN

### Mient Jan Faber

Op 15 mei 2022 overleed Mient Jan Faber. Hij organiseerde in Den Haag, als secretaris van het Interkerkelijk Vredesberaad (IKV), in 1983 de grootste demonstratie ooit tegen kernwapens. De demonstratie bracht 500.000 mensen op de been. Onvermoeibaar lobbyde Faber in de Tweede Kamer en op ministeries, maar ook bij de NAVO, over strategieën die tot ontwapening zouden kunnen leiden. In latere jaren waren zijn strategieën steeds meer op wapeninzet gebaseerd, waardoor het IKV afstand van hem nam. Maar Faber was in zijn energie onnavolgbaar en de vredesbeweging kreeg nooit meer zo'n uitstraling. Ironisch genoeg is de kernwapendreiging momenteel groter dan ooit.

HENK BAARS

advertenties



### De Protestants Christelijke Ouderen Bond is er voor én door 50-plussers!

Zoals:

- Advisering voor Ouderen
- Hulp bij belastinginvullen
- Bijeenkomsten voor ontmoeting, ontspanning en educatie
- Actieve belangenbehartiging

Info 070-3822782 of [pcob-den-haag@kpnmail.nl](mailto:pcob-den-haag@kpnmail.nl)

## MOET JE LEZEN



### Een boek voor liefhebbers van kerkgebouwen

Aan de sobere buitenkant van de kerk zou je het niet zeggen, maar voor veel mensen zorgt het interieur van de H. Antonius Abtkerk in Scheveningen voor een overweldigende ervaring. Kortgeleden verscheen een schitterend uitgevoerd boek over deze kerk, geschreven door Bart Maltha, de voorzitter van de Stichting Vrienden van de Abt. Het boek bevat een toegankelijke kunsthistorische toelichting op de voorgeschiedenis, de bouw en vooral het bijzondere interieur van

de kerk. Prachtige foto's van het indrukwekkende en kleurrijke mozaïek achter het altaar, de bronzen beelden, kruiswegstaties en glas-in-loodramen maken het boek tot een kostbaar bezit. Het bevat meer dan 450 foto's, sommige paginagroot weergegeven. Voor wie het allemaal met eigen ogen wil zien: de kerk is in principe iedere eerste en derde zaterdag van de maand open van 14.00 tot 16.30 uur.

GREET KAPPERS

## COLOFON

KERK IN DEN HAAG MAANDBLAD  
[WWW.KERKINDENHAAG.NL](http://WWW.KERKINDENHAAG.NL) WEBSITE

Juli/augustus 2022,  
jaargang 25, nr. 247

Uitgave van de Protestantse Kerk Den Haag, de Evangelisch-Lutherse Gemeente Den Haag, de Gereformeerde Kerk van 's-Gravenhage Oost en de Rooms-Katholieke parochies Maria Sterre der Zee en De Vier Evangelisten.

Contact: [redactie@kerkinderhaag.nl](mailto:redactie@kerkinderhaag.nl).  
Tel. 06 24 69 66 64 (Anne-Helene Borgts)  
hoofdredactie@kerkinderhaag.nl  
Tel. 06 4626 69 64 (Greet Kappers)  
Parkstraat 32, 2514 JK Den Haag

Redactie: Greet Kappers (hoofdredacteur), Irna van der Wekke (tekstredactie), Anne-Helene Borgts (eindredacteur), Henk Baars, Henriëtte Boerma, Rob van Essen, Hans Hemmes, Shari van den Hout, Rienk Lanooy, Tom Mikkers, Jolly van der Velden, Jan van der Wolf.

Vormgeving: Frank van Leeuwen  
Webredacteur: Ronald van Bochhove

Druk: Opmeer Drukkerij bv  
Website: [ISI Media, isimedia.nl](http://ISI Media, isimedia.nl)



Advertenties:  
[kerkinderhaag.nl/adverteren](http://kerkinderhaag.nl/adverteren)  
[adverteren@kerkinderhaag.nl](mailto:adverteren@kerkinderhaag.nl)  
06 24 69 66 64 (Anne-Helene Borgts)

Los postabonnement:  
€ 25,- per kalenderjaar (10 nummers).  
Opgave: [info@kerkinderhaag.nl](mailto:info@kerkinderhaag.nl)  
Giften: IBAN NL35 INGB 0007 7749 10

Disclaimer:  
Kerk in Den Haag heeft getracht alle rechthebbenden te achterhalen. Indien iemand desondanks meent rechten te kunnen doen gelden, dan kan hij of zij contact opnemen met de eindredacteur.



ABT IN SCHEVENINGEN. HILVERSUM: VERLOREN, 2022. ISBN 9789087049799, € 30,-

## IN-DRUK

## DOMINEESHYPE?

'Ben je nou helemaal gek geworden?' schreef een van mijn beste vrienden. Ik kan hem geen ongelijk geven. Even ontsnapt aan de aandacht van mijn zorgzame echtgenote, stortte ik mij in Scheveningen zestig meter naar beneden. Een groot elastiek moest weliswaar verhinderen dat ik niet kopje onder ging, maar toch. Voor iemand die al duizelig wordt als hij de druif in de tuin snoeit gekkenwerk. En mocht ik mij verbeelden dat dit toch een bijzondere prestatie was voor een godgeleerde, dan bleek dat al spoedig een illusie. Na afloop van ons exegeseclubje zei iemand: 'Heb je het filmpje gezien van je Scheveningse collega Gerco Lock die in toga(!) een bungeejump heeft gemaakt?' Ben ik ineens onderdeel van een hype geworden?

Vroeger had je godgeleerde schaaclubjes, maar tegenwoordig vind je predikanten in de sportclub, op de racefiets en bungelend voor de kust. 'Stond dit op je bucketlist?', is mij menigmaal gevraagd. Eerlijk gezegd heb ik zo'n lijstje niet. Dat je vóór je dood nog van alles gezien en gedaan zou moeten hebben vind ik deprimerend. Ik blader en swipe door mijn foto's en zie de talrijke gelukkige momenten en verrassende plaatsen die mijn hart weer sneller doen kloppen. Soms vergezeld van een licht gevoel van



heimwee: wat was het toch leuk met de kleinkinderen in de Efteling.

Inmiddels besef ik wel dat je, of je nu kort of lang leeft, maar een fractie kunt beleven van wat deze wereld te bieden heeft. Handicaps en financiële draagkracht brengen sowieso beperkingen met zich mee: met een rolstoel geen bergwandeling. Visueel gehandicapten kunnen niet meeprenen over de *Victory Boogy Woogy* van Mondriaan. Met

een uitkering geen safari in Nigeria of tripje naar een ruimtestation. Natuurlijk, op een bucketlist kun je de meest exotische wensen zetten. Maar als het erop aankomt, gaat het in het leven toch om 'klein' geluk. De vrijwilligers van Ambulance Wens weten daar alles van. Ze rijden een terminaal zieke nog éénmaal naar het strand, om van het uitzicht over zee te genieten. Een gepensioneerd stuurman mag voor het

FOTO: OLGA KROPIAN VIA PIXABAY

laatst aan boord van een schip. Een dirigent zit nog éénmaal voor zijn orkest en de muziek doet de tijd stilstaan en zet de dood op achterstand. Het is jammer dat we zoveel mooie momenten zo gedachteloos voorbij laten gaan. Als je wist dat het voor het laatst was, dan zou je de pracht van de Keukenhof indrinken. Eigenlijk voltrekt zich in ons gewone bestaan van alles dat op andermans bucketlist staat. Als pastor werd ik eens gevraagd om mee te gaan met de Henri Dunant van het Rode Kruis. Voor iedere passagier was een helper en ik 'fiets-te' daar tussendoor. Ik dacht veel moeilijke gesprekken te moeten voeren. Integendeel, ik werd getroffen door de levensmoed van ernstig gehandicapte mensen. Zag hoe ze genoten van het voorbijglijdend landschap, dat ik met mijn neus in een boek vaak negeer. En tegen die lieve vriend zeg ik: je hebt gelijk. Ik zal het nooit meer doen!

ROB VAN ESSEN

Bekijk hier de spectaculaire sprong van Rob van Essen





Troubadour Martijn Breeman



## De paranormaalbeurs

Ik ben afgelopen zaterdag met Laura naar zo'n para-abnormale beurs gegaan. Volgens haar had ik een zwaar vervuilde aura, dus ze bracht me in contact met een sjamaan. Met een veer en salie heeft hij mij ontvangen. In een tel was weer mijn aura engelrein. Vuile was die aan mijn haralijn bleef hangen, heeft hij schoongesmudged met bleek en terpentijn.

Bij een kraampje werd mijn horoscoop getrokken door een sterrenwichelaar in nachtgewaad. Van zijn lezing ben ik mij een aap geschrokken; de planeten zien mij aan voor psychopaat. Ik ben haastig naar een healer toegevoegen, en heb ingestraalde kruidenthee gebruikt, want dat helpt goed tegen stress en boze ogen en wanneer je weer je chakra hebt verstuikt.

Van een hocuspocuspief in paarse toga moest ik mij in bochten wringen op een mat. Door die rare standjes bij die vorm van yoga viel ik om de drie seconden op mijn gat. Je moet wel voor dit soort dingen in the mood zijn, maar die gymnastiek werd mij toch al te bar; voor mijn energetisch lichaam zal het goed zijn maar mijn ledematen raakten in de war.

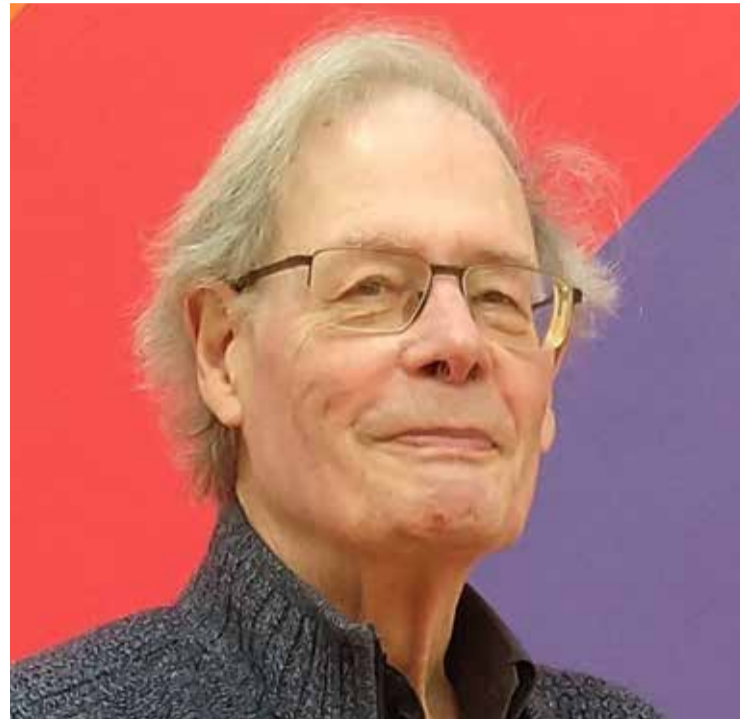
Bij een medium dat doden kon ontmoeten, sprak een oom mij toe vanuit zijn grafgewelf. Ik had blaren staan op mijn astrale voeten door een zoektocht naar mijn innerlijke zelf. Maar na afloop voelde ik mijn chi weer stromen. Ik ben zen en heb een lach van oor tot oor. Ook al is helaas niet alles goed gekomen: Laura ging er met een pendelaar vandoor.

'Toen was geloof niet meer gewoon'

# De gave van de brutaliteit

Rob van Essen, redacteur van *Kerk in Den Haag*, is 75 jaar geworden. Ter gelegenheid daarvan heeft hij artikelen van de laatste jaren gebundeld in een boek. Het is een mooi tijdsdocument geworden.

FOTO: NEELTJE RAUWERDA



Wie praat vergaat, wie schrijft die blijft. Het is daarom bijzonder toe te juichen dat Rob van Essen al zijn hele leven van schrijven houdt. De predikant die al zeventien jaar redactielid en columnist is van *Kerk in Den Haag* en onlangs met een 'literair café' zijn vijftigste verjaardag vierde, heeft een boek gepubliceerd dat brede verspreiding verdient. *Toen was geloof niet meer gewoon*, luidt de titel. Je zou kunnen denken dat nostalgie er de boventoon in voert, maar dat klopt niet. Het is een caleidoscoop van driekwart eeuw mentaliteitsgeschiedenis in brede zin, met een doorkijkje naar de komende decennia. James Last, Dietrich Bonhoeffer en Billy Graham staan gezellig naast elkaar in de personenlijst. En zijn persoonlijke levenservaringen, vanaf zijn tijd als dienstweigeraar en verpleger in de psychiatrie tot aan zijn optredens op buitenlandse congressen en als boegbeeld van de evangelische beweging, mengen perfect met stellingnames over geloof en kerk.

Van Essens brede blik komt de onderwerpen die hij tegen het licht houdt ten goede. Thema's die in de theologie en in de kerk gemeengoed zijn, krijgen bij hem een inbedding waardoor het christendom een vanzelfsprekend onderdeel van de maatschappij wordt. Dat is het natuurlijk ook, maar er zijn nauwelijks schrijvers die de kunst verstaan zó over het christelijk geloof te schrijven. Ingewijden overschreeuwen zich al snel, of stellen zich defensief op. En buitenstaanders missen vaak intellectuele nieuwsgierigheid om achter de façades te kijken.

Rob van Essen heeft in zijn leven met vele soorten gelovigen en kerken kennisgemaakt, in vele plaatsen, met Den Haag en Rijswijk als eindstation, voor hij met emeritaat ging. Pas na een lange mars door de kerkelijke instituties kun je een boek als dit schrijven. Bevrijd van de ballast van de alledaagse bureaucratie kan hij zich nu helemaal wijden aan wat hij het liefste doet: schrijven en preken. In dit boek presenteert hij zich als een erudiet hervormd theoloog die met zelfspot, humor en een in de kerk zeldzaam relativiseringsvermogen de dingen op hun plaats zet. De hoofdstukken, eerder gepubliceerd als artikelen in verschillende bladen, lezen als opiniestukken van de betere soort. De meningen komen niet uit de lucht vallen of zijn geen goedkope oprispingen, maar zijn het gevolg van doorleefde observaties.

De vraag wat de kern van Van Essens betoog is, is niet eenvoudig in een paar woorden te vatten. Of het moet de zorg voor zwakkeren zijn, die als een rode draad door de verhalen heen loopt. Waarbij hij niet op de hurken gaat zitten. Ook arme mensen verdienen schoonheid, zegt hij, en hij gunt iedereen de christelijke 'gave van de brutaliteit': nieuwe situaties roepen nieuwe uitdagingen op. Daarnaast ziet hij het belang van historische continuïteit, zodat hij soepeltjes de theoloog Gunning uit 1903 ('God verpakt zijn gaven in mensen') kan zetten naast de jeugdige activiste Greta Thunberg, bekend van haar uitspraak: 'How dare you'. 'Zo zijn de leiders van deze wereld nog nooit toegesproken door een kind.'

## 'De meningen zijn het gevolg van doorleefde observaties'

Als charismatisch mens die graag aan de weg timmert, kon het niet anders of Van Essen werd interim-hoofdredacteur toen *Kerk in Den Haag* zo'n twintig jaar geleden tijdelijk een nieuwe leider nodig had. Uitgerekend in die tijd ontstond er een conflict, toen functionarissen in 'hogere' Haagse kerkelijke regionen KDH maar een lastig blad vonden en aan de poten van de redactionele autonomie, nota bene vastgelegd in een redactiestatuut, begonnen te zagen. We leerden Rob toen kennen als principieel voorvechter van een onafhankelijk medium dat onverschrokken verslag doet van ontwikkelingen in kerk en maatschappij. Die houding komen we in zijn boek ook tegen. Kwaliteit is gebaat bij originaliteit en een grote mate van durf. Ten overvloede: de redactie won indertijd het pleit. Met als gevolg dat Rob van Essen iedere maand in dit blad nog steeds nieuwe onderwerpen naast zijn rijke herinneringen kan leggen. Op naar een volgend boek.

JAN GOOSSENSSEN

ROB VAN ESSEN, *TOEN WAS GELOOF NIET MEER GEWOON. KERK IN DE STAD IN DE 21E EEUW*. HOUTEN: DOCETE, 2022. ISBN 9789078477464; € 19,90.

OP REIS

## Muziek

Op reis in Marokko belanden we in een pieklein straattentje om thee te drinken. De jongen die ons bedient heeft meditatieve muziek op staan. We zitten rustig als mijn vriendin tegen me zegt: 'Jij zakt helemaal weg.' En inderdaad: ik ga op in de muziek. Ik loop naar de jongen toe en vraag welke muziek het is en of ik die ergens kan kopen. Het blijken gereciteerde Koranverzen te zijn. Hij vraagt verbaasd of ik het kan verstaan. Ik wijs naar mijn hoofd en schud nee, dan wijs ik naar mijn hart en knik ja. Hij haalt vervolgens het bandje uit het apparaat en geeft het me met een grote glimlach. Het is een kostbaar bezit dat ik nog steeds koester.

GREET KAPPERS



FOTO: HASSAN NHIRI VIA PIXABAY

## Helen en herinneren

Op 21 augustus houdt de Haagse Gemeenschap van Kerken samen met de Duinzichtkerk de jaarlijkse herdenking van het einde van de Tweede Wereldoorlog in Azië. Onder het thema 'Helen' worden herinneringen van de eerste en de tweede generatie gedeeld. Bijzondere gasten laten zien welke stappen kunnen helpen in het proces van helen.

Zo. 21 aug. 16.30 u. (kerk open om 16 u). Duinzichtkerk, Van Hogenhoucklaan 89. Info: Ad van der Helm, voorzitter@oecumenedenhaag.nl, 06 51577436.

## Vlinder

Afgelopen zomer heb ik de 'Walk of Wisdom' gelopen, een wandelpad van 136 km rond Nijmegen. Wandelen vind ik heerlijk, samen met mijn man; op alleen wandelen zat altijd een angst, ik was bang voor 'mannen in het bos'. Tot ik me bedacht dat ik dat nu maar eens achter me moest laten. Toen ik bepakt met ruzzak deze

pelgrimsroute een week lang alleen ging lopen, startte ik in Nijmegen en liep langzaam de stad uit, de stilte tegemoet. Ik zei tegen mezelf: 'Nu begint het, hier ben je altijd bang voor en nu ga je het doen.'

Toen vloog er een witte vlinder voor me uit, fladderend, dansend, van blad naar bloem naar de grond, steeds even neerstrijkend om dan

weer voor me uit te vliegen, steeds een stukje vooruit, alsof ze wilde zeggen: 'Kom maar, het is goed, ik ben bij je.'

Ik heb dit gebaar vanuit de natuur als een geschenk en een aanwijzing ervaren dat ik me geen zorgen hoefde te maken.

MARION KUIPÉRI



FOTO: JÓZSEF SZABÓ VIA PIXABAY